

Жарая С. Б.,
к. держ.упр., доцент,
докторант НАДУ
при Президентіві України

СТУПІНЬ НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано науковий доробок вітчизняних та зарубіжних вчених з теми «Державне регулювання підприємницької діяльності» та визначені ті наукові проблеми та завдання, що ще не отримали належного вирішення.

В статье проанализированы результаты научных достижений отечественных и зарубежных ученых по теме «Государственное регулирование предпринимательской деятельности» и определены те научные проблемы и задания, которые требуют надлежащего решения.

In the article analyzed the results of scientific achievements of domestic and foreign scientists on the topic "State regulation of business activity" and identify those scientific problems and tasks that require appropriate solutions.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Складність створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності в Україні передбачає вивчення даної проблеми соціологами, юристами, політологами, економістами, державними діячами. Тому, виходячи з положення, що управління як найважливіший фактор життя суспільства є мультинауковим об'єктом, для пізнання суті процесів, що відбуваються у становленні такої складової державного управління як державне регулювання підприємницької діяльності необхідно врахувати внесок кожної з вищезначених галузей знань.

Дослідницький інтерес до проблеми державного регулювання економіки взагалі, та створення оптимальної системи державного регулювання підприємницької діяльності підприємницької діяльності зокрема активізувався в останні роки. Такі дослідження проводяться переважно в економічній та юридичній науках, у державному управлінні проблемам державного регулювання підприємницької діяльності також останнім часом приділяється достатньо уваги. Тому аналіз наукового доробку з цієї проблематики є актуальним та науково важливим.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми. Оскільки дана стаття присвячена саме аналізу наукового доробку з теми державне регулювання підприємницької діяльності, то ця частина статті буде представлена у такому структурному підрозділі як «виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів дослідження».

Формування мети (постановка завдання). Проаналізувати науковий доробок вітчизняних та зарубіжних вчених з теми «Державне регулювання

підприємницької діяльності» та визначити ті наукові проблеми та завдання, що ще не отримали належного вирішення.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблематики формування механізмів державного регулювання підприємницької діяльності свідчить, що вітчизняними науковцями розглядається комплекс проблем, пов'язаних із розвитком підприємництва: від дослідження теоретичних засад державної політики підтримки та розвитку підприємництва до розкриття методів і процедур регуляторної діяльності органів влади.

Об'єкт нашого дослідження актуалізує інтерес, насамперед, до літератури у галузях державного регулювання підприємницької діяльності, соціології, статистики [4,6,13]. Однак завдання дослідження більш предметно пов'язані з розробками проблем управління, правових та організаційних аспектів функціонування дозвільних структур, які останнім часом все більше привертають увагу вітчизняних дослідників [5,10,12].

Проте зазначимо, що своєрідність сучасного рівня досліджуваності проблеми державного регулювання підприємницької діяльності полягає у відсутності єдиної загальноприйнятої теоретичної концепції з цього приводу. Питання державного регулювання підприємницької діяльності досліджують представники багатьох наук: управління, економіки, соціології, юридичної науки тощо. Зокрема в останні роки вийшла низка робіт учених-економістів [3,4,15], юристів [5,10,12], фахівців з державного управління [2,6,7,8,17], які стосуються різних аспектів теорії державного регулювання економіки взагалі та підприємницької діяльності зокрема.

Концептуально проблематика державного регулювання підприємницької діяльності охоплює такі аспекти наукового пошуку:

1. Вивчення організаційно-правових передумов розвитку підприємницької діяльності. Серед них зазначимо насамперед законодавчі акти, що регламентують правові засади започаткування власної справи; організаційно-правові форми ведення підприємницької діяльності; використання та оцінки майна для ведення підприємницької діяльності; особливості режиму інвестиційної діяльності.

2. Вивчення правової природи державного регулювання підприємницької діяльності, що передбачає насамперед визначення категорії “державне регулювання підприємницької діяльності”, яке у свою чергу дає можливість виявити правову сутність державного регулювання, відмежувати державне регулювання від таких понять як державне управління, правове регулювання, державне втручання тощо. (Правова природа державного регул.).

3. Дослідження регулювання окремих напрямків підприємницької діяльності.

4. Аналіз механізмів державного регулювання підприємницької діяльності.

5. Розгляд державної регуляторної політики як складової державного управління економікою.

6. Виявлення особливостей розвитку та функціонування малого підприємництва, що включає вивчення частки сектору малого та середнього бізнесу у виробництві України, впливу його потенціалу на інвестиційну привабливість країни взагалі та регіонів зокрема.

7. Дослідження дозвільних процедур та адміністративних послуг; спрощення процедур реєстрації підприємницької діяльності, розгляд таких процедур у площині європейського досвіду та правових систем закордонних країн.

Цей перелік досліджуваних аспектів не є вичерпним. Він окреслює головні напрями наукового пошуку, які на нашу думку, потребують додаткової уваги дослідників у сфері регулювання підприємницької діяльності в Україні.

Виходячи з того, що об'єктом державного регулювання є підприємницька діяльність, окремого наголосу потребує визначення цієї категорії. Термін «підприємницька діяльність» може мати різне тлумачення, оскільки існують різні підходи до його визначення, проте загальновизнаного та досить чітко окресленого визначення економічної сутності підприємництва немає ані у вітчизняній, ані у зарубіжній літературі. Хоча відлік дослідження феномену підприємництва починається ще з XVII ст., коли вперше Р.Катільон ввів це поняття у науковий обіг та протягом наступних століть його дослідженням займалися такі відомі західні економісти як А.Сміт, Ж.Б.Сей, А.Маршалл, Й.Шумпетер [24].

З багатьох сучасних визначень, зокрема, російських науковців, виділимо наступні:

1. Підприємництво – це особлива форма господарювання, що заснована на специфічній ризиковій та інноваційній діяльності, яка може охоплювати або репродукування в цілому, або якийсь окремий момент виробництва, обміну, розподілу, споживання з метою отримання підприємницького прибутку, наприклад, процеси організації праці, забезпечення підприємницької структури засобами виробництва, реалізації товару, маркетингового обслуговування, фінансового забезпечення підприємницької структури тощо.

2. Економічна сутність підприємництва конкретизується у його змісті. Підприємництво являє собою процес у межах відтворення. Головним його особистісним фактором є здатність підприємця по-новому комбінувати ресурси або фактори відтворення [18, с.229].

Автори одностайні у тому, що сучасне підприємництво є механізмом перетоку людських, фінансових і матеріальних ресурсів у сфері підвищеного попиту і норми прибутку. Значення і роль підприємництва полягає в оптимізації структури економіки, забезпеченні умов для створення середнього класу населення, збільшення прибуткової частини

бюджету за рахунок розширення бази оподаткування, зниження соціальної напруги і досягнення політичної стабільності [18, с.230].

Вітчизняні науковці розкривають об'єктивні засади, сутність та загальноекономічний зміст підприємництва; основні його функції та правовий статус; види та сфери підприємницької діяльності; головні умови її здійснення [3,15,19,22].

Досліджуються не тільки шляхи створення оптимальної системи державного регулювання підприємницької діяльності, але й регуляторне середовище та його роль у конкурентоспроможності України [2].

Еволюція підходів до державного регулювання віддзеркалює проблеми становлення ринкової економіки та формування економічної теорії [16, с.13].

М.Пол Браун розглядає регулювання поряд з інформуванням та видатками, як інструмент державної політики, наводячи приклади із застосування регулятивного підходу такою країною, як Канада. Причому ці інструменти зазначаються у послідовності від найменшого обсягу втручання з боку держави в приватне життя і ринкову діяльність до найбільшого. Автор посилається на вислів В.Т.Стенбері, що регулювання – це той «широкий підхід до управління, що складається з установлених урядом правил, підкріплених штрафами, мета якого полягає в тому, щоб змінювати поведінку людей і організацій у приватному секторі». Основними ознаками регулювання є те, що воно, як правило: не зачіпає приватної власності; залишає організацію виробництва за приватним сектором [21, с. 126]. Згідно з визначенням Пала, регулювання пов'язане з певними діями уряду, який реалізує авторитарну можливість розмішувати цінності. Ці дії включають: дозвіл, тобто діяльність заборонена, доки особа отримає дозвіл встановленого зразка; або обмеження – категорична вимога чи заборона діяльності. При чому з причин обґрунтування доцільності регулювання в суспільстві найважливішими вважаються можливості завдяки регулюванню виправити проблеми, що виникають на ринку (або неефективності ринкового механізму), зокрема такі, як: природна монополія, деструктивна конкуренція, зовнішні ефекти і надлишки, неналежне забезпечення інформацією, неправильне використання природних ресурсів [21, с. 127].

Автор називає ще один з найважливіших типів делегованого регулювання – саморегулювання. За визначенням Пала, «саморегулювання – це інструмент, за допомогою якого держава делегує свою регулювальну владу тій чи іншій групі, яка потім реалізує суспільний інтерес шляхом нагляду і контролю за її власними справами».

За прогнозами російських вчених, система державної підтримки малого підприємництва має забезпечити поступовий перехід від державного регулювання окремих аспектів діяльності малого підприємництва до саморегулювання [18, с.241].

У вітчизняній спеціальній літературі з теорії державного управління та права даються різноманітні класифікації концептуально-аналітичних

підходів до державного регулювання, у тому числі і сферою підприємництва [2,4,5,8,11,16,17].

Правова природа державного регулювання підприємницької діяльності досліджена у публікаціях Кравцової Т.

Проаналізувавши різні концептуальні підходи до правової природи державного регулювання, авторка стверджує, що державне регулювання можна розглядати як окрему галузь державного управління, яка являє собою цілеспрямовану організуючу діяльність органів державної влади, що реалізується за допомогою специфічних, притаманних лише їй правових форм і методів, які держава може застосовувати лише у сфері підприємництва [12].

Продовжуючи аналіз підходу правників до проблеми «Державне регулювання підприємницької діяльності», звертаємо увагу на підхід до державного регулювання Добровольської В., яка вважає, що проблема державного регулювання полягає в тому, щоб управляти мірою доступності цінностей, прийнятих у державі та необхідних для задоволення інтересів усіх членів суспільства. Тобто це проблема розумного використання наявних можливостей. Регулювати підприємницьку діяльність у державі означає співвідносити назрілі економічні інтереси з наявними цінностями, затвердженими законодавством, насамперед Конституцією України. Головна мета державного регулювання - враховувати «ієрархію» інтересів, прийнятих Конституцією, виявляти найважливіші та найістотніші з державної точки зору і стимулювати їх, а також виявляти антидержавні інтереси, що підривають «спільне благо» і обмежувати, усувати їх [5, с.97].

Вітчизняні науковці підкреслюють, що об'єктивна потреба регулювання підприємництва сьогодні зумовлена цілями економічної політики держави, а саме: створенням сприятливих умов для вільної творчої праці, реалізації підприємницької ініціативи; підпорядкуванням суспільного виробництва потребам та інтересам людей; підвищенням престижу підприємництва; забезпеченням високої ефективності діяльності підприємницьких структур [3, с.243].

Аналізуючи останні дослідження і публікації, приходимо до висновку, що проблема поліпшення умов реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність, забезпечення належного функціонування дозвільної системи у сфері господарської діяльності, запобігання проявам корупції під час надання адміністративних (державних) послуг також є предметом досліджень багатьох вітчизняних науковців [1,22,23].

Видання аналітичного характеру або звіти різноманітних дослідницьких інституцій, консультативних програм, проектів та громадських організацій (наприклад, консультативна програма з інвестиційного клімату групи Світового банку; Міжнародна фінансова корпорація IFK; проект IFK «інвестиційний клімат в Україні») можуть бути корисними з приводу дослідження бізнес-середовища та інвестиційного клімату в Україні та оцінки існуючих умов ведення бізнесу.

Як правило такі дослідження готуються за результатами опитування підприємців - фізичних осіб та керівників підприємств - фізичних осіб. Науковці та представники державної влади, які визначають стратегію реформ та забезпечують їхню реалізацію, можуть скористатися емпіричними даними дослідження для розробки інструментів стимулювання розвитку підприємництва, підвищення ефективності та прозорості відповідних процедур та покращення інвестиційного клімату в Україні [9].

В умовах упровадження регуляторної політики на місцях поступово виявляються регіони, які виділяються у загальному спектрі відносною активністю запровадження нових методів та форм державного регулювання підприємницької діяльності. Ці аспекти знаходять відбиття у дослідженнях проблем державного регулювання підприємницькою діяльністю у регіонах [11,14,15,22].

У статті “Регіональна модель управління розвитком малого бізнесу в Україні” предметно викладені форми підтримки бізнесу, методи підтримки, як за їх напрямком, так і за характером впливу, врешті – визначено модель управління розвитком малого бізнесу на регіональному рівні [11].

Серед останніх досліджень проблем регулювання підприємницької діяльності та розвитку малого бізнесу потрібно назвати дисертації з державного управління, таких науковців, як Долгальова О.В. Літвінов О.С., Кулик С.М., Драган І.О., які присвячені дослідженню теоретико-методологічних засад механізмів державного управління сталим розвитком підприємств малого бізнесу в Україні; діяльності органів місцевого самоврядування з реалізації державної регуляторної політики в Україні; формування державної підтримки розвитку малого підприємництва [6,7,13,14].

Висновки. Відтак, огляд літератури за проблемою “Формування механізмів державного регулювання підприємницької діяльності в контексті євро інтеграції (регіональний аспект)” дає підставу зробити висновок, що накопичено певний дослідницький матеріал в державному управлінні та суміжних науках, який є підґрунтям для подальшого фундаментального теоретичного осмислення та дослідження теми.

Теоретичні та практичні аспекти розвитку підприємництва, державного регулювання його діяльності у вітчизняній та російській науково-прикладній літературі висвітлені доволі широко. Але основна увага дослідників спрямована на такі аспекти, як зміст і спрямування державного регулювання підприємництва; правове регулювання підприємницької діяльності; державна підтримка розвитку малого підприємництва; податкове регулювання підприємницької діяльності; інвестиційна політика держави в розвитку підприємницької діяльності; соціологічні моделі аналізу підприємництва. Натомість проблеми європейської практики розвитку підприємницької діяльності та використання цього досвіду в Україні; удосконалення механізмів

державного регулювання підприємницької діяльності на регіональному рівні; питання співвідношення державних та громадських засад у галузі регулювання підприємницької діяльності; удосконалення діючої системи надання адміністративних послуг виконавчими органами місцевого самоврядування та інші проблеми такого рівня є ще недостатньо розкритими. Це потребує систематичних досліджень із проблем підприємництва з метою об'єктивної оцінки стану цього сектора економіки, тенденцій його розвитку і підготовки наукових рекомендацій із коректування державного регулювання підприємницької діяльності

Використані джерела інформації.

1. Адміністративні процедури та адміністративні послуги: зарубіжний досвід та пропозиції для України/Авт.-уклад. В.П.Тимошук. -К.: Факт, 2003.-496с.
2. Бодров В.Г.Державне регулювання економіки та економічна політика : навч. посіб. / В. Г. Бодров, О. М. Сафронова, Н. І. Балдич ; за ред. В. Г. Бодрова. - К. : Академвидав, 2010. - 518 с. - (Серія "Альма-матер").
3. Варналій З.С. Основи підприємництва: навч.пос. / З.С. Варналій.-3-тє вид., випр. і доп. -К.:Знання-Прес,2006.-350с.- (Вища освіта ХХІ століття).
4. Державне регулювання економіки: навч.посібник / С.М.Чистов, А.Є.Никифоров, Т.Ф.Куценко, Ю.К.Тормова.-К.КНЕУ, 2004.-440с.
5. Добровольская В. Правовое обеспечение государственного регулирования предпринимательской деятельности / В.Добровольская // Підприємництво, господарство і право.-2005.-№6.-С.97-101.
6. Долгальова О.В. Теоретико-методологічні засади механізмів державного управління сталим розвитком підприємств малого бізнесу в Україні: дис. ...д-ра наук з держ.упр.: 25.00.02 / Олена Вячеславівна Долгальова – Донецьк, 2007.- 451арк.
7. Драган І.О. Формування державної підтримки розвитку малого підприємництва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ.упр.:спец.:25.00.02 «Механізми державного управління» / І.О. Драган – Запоріжжя, 2006.-20, [1] с.
8. Економічна теорія і державна політика України в перехідній економіці: навч. посіб., кн. 1 / За заг. ред. І.Розпутенка, Б. Лессера; Кол. авт.: Ю. Бажал, В. Бакуменко, А. Бауманіс та ін. - К. : К.І.С., 2004. - 201 с. CD-ROM. - (Книгозбірня держ. упр.).
9. Інвестиційний клімат в Україні: яким його бачить бізнес: звіт/ Консультаційна програма з інвестиційного клімату, регіон Європа та Центральна Азія.-2009рік: [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.ifc.org/Ukraine/bee>– Заголовок з екрана.
10. Кампо В. Правовий і фактичний статус суб'єктів підприємницької діяльності в контексті суспільно-політичної трансформації в Україні //Економічний часопис.-ХХІ.-2004.-№3.-С.43-47.
11. Керімов Ю.А. Регіональна модель управління розвитком малого бізнесу в Україні / Ю.А. Керімов, І.І. Яценко, А.М. Гаврилюк // Економіка та держава.-№8.-2005.-С.58-60.
12. Кравцова Т. Правова природа державного регулювання підприємницької діяльності / Т.Кравцова // Підприємництво, господарство і право.-2003.-№8. – С.3-7.
13. Кулик С.М. Державна регуляторна політика сприяння розвитку малого підприємництва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ.упр.:спец.:25.00.02 «Механізми державного управління» / С.М. Кулик – Запоріжжя, 2007.-20, [1] с.
14. Літвінов О.В. Діяльність органів місцевого самоврядування з реалізації державної регуляторної політики в Україні : автореф. дис. на здобуття канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.04 "Місьцеве самоврядування" / О. В. Літвінов . - Дніпропетровськ, 2010. – 20, [1] с.

15. Малий бізнес та підприємництво в ринкових умовах господарювання: Навч. посібник/Л.І.Воротіна, В.Є.Воротін, Л.А.Мартинюк, Т.В.Черняк.-К:Європейський університет, 2004.-308с.
16. Миколайчук М.М. Напрями удосконалення фінансово-економічних механізмів державної підтримки підприємництва / М.М.Миколайчук // Вісник Львівської державної фінансової академії: зб. наук. статей.-Львів: Львів. держ. фінанс. акад., 2006.-№ 10.-С.69-74.
17. Михасюк І.Р. Державне регулювання економіки: підручник: підручник /І.Р.Михасюк, Л.А.Швайка.- Львів: Магнолія плюс; вид. СПД ФО «В.М.Піча», 2006.- 220с.
18. Муниципальное управление и поддержка предпринимательства. Под ред. В.П.Белянского, А.Г.Воронина, Б.Т.Пономаренко. Академия менеджмента и рынка. М.: Логос, 2001, 362с. С.137-141.
19. Основи підприємницької діяльності: Посібник / С.І.Мочерний, О.А.Устенко, С.І.Чеботар.-К.:Академія,2001.-280с.
20. Пачковський Ю. Соціопсихологічна модель аналізу підприємництва за умов трансформаційного процесу / Ю. Пачковський // Соціологія: теорія, методи, маркетинг.- 2003.- №3.- С. 121-131
21. Посібник з аналізу державної політики /Браун М. Пол; [пер. з англ.]. - К: Основи, 2000. - 228 с.
22. Розвиток підприємництва в регіоні: навч.пос.[для студ. вищ. навч.закл.] / В.Є.Воротін, С.Б.Жарая, О.М.Коваль [та ін.]; за заг. ред. В.М.Вакуленка, М.К.Орлатого.-К.:НАДУ; вид-во «Фенікс», 2010.-214с.
23. Хожило І. Адміністративні та соціальні послуги органів державної влади в Україні: нормативно-правове забезпечення / І.Хожило, С.Серьогін // Вісн. держ. служби України / Голов.упр.держ.служби України.-2008.-№4.-С.50-55.
24. Шумпетер Й. Теория экономического развития (исследования предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) /Й.Шумпетер.- М.:Прогресс, 1982.-436с.

Рецензент: Розпутенко І.В., д.держ.упр., професор.